

Filozofia społeczna

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Gra edukacyjna
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Źródło: Jan Hartman, *Polityka. Władza i nadzieja*, Warszawa 2017, s. 11.
- Źródło: John Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, tłum. Z. Rau, Warszawa 1992, s. 168.
- Źródło: B. Skarga, *Polityka i filozofia – kilka pytań w ramach wprowadzenia*, [w:] tegoż, *Filozof w polis*, red. M. Kowalska, Białystok 2004, s. 15–16.
- Źródło: Klaudyna Białas-Zielińska, *Koncepcje pozytywizmu prawniczego i iusnaturalizmu w ujęciu Gustava Radbrucha*, [w:] tegoż, *Pozytywizm prawniczy i szkoła prawa natury*, red. P. Kaczmarek, Ł. Machaj, Wrocław 2010, s. 70–71.
- Źródło: Klaudyna Białas-Zielińska, *Koncepcje pozytywizmu prawniczego i iusnaturalizmu w ujęciu Gustava Radbrucha*, [w:] tegoż, *Pozytywizm prawniczy i szkoła prawa natury*, red. P. Kaczmarek, Ł. Machaj, Wrocław 2010, s. 70.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Jeżeli ktoś jest zainteresowany teoretycznymi zagadnieniami dotyczącymi społeczeństwa, zasad jego funkcjonowania, instytucji czy wartości to z pewnością natrafił na dwie dziedziny myśli – filozofię społeczną (lub filozofię polityki – te dwa pojęcia będziemy traktować równoważnie, co jest dopuszczalne za cenę pewnego uproszczenia) oraz politologię. Podejmiemy problem różnic między nimi oraz istoty filozoficznej refleksji o społeczeństwie na gruncie przykładowych problemów społecznych, które zajmują filozofów.

Twoje cele

- Zapoznasz się z charakterystyką filozofii społecznej jako dyscypliny filozoficznej.
- Poznasz i ocenisz wybrane koncepcje dotyczące istotnych kwestii filozofii społecznej.
- Dokonasz analizy wybranych pytań z zakresu filozofii społecznej.

Przeczytaj

Filozofia społeczna

Filozofia społeczna jest dyscypliną filozoficzną związaną ze społecznym wymiarem życia człowieka. Tradycyjnym jej przedmiotem jest społeczeństwo, jego natura i cel, ale także polityka, prawo i reguły sprawiedliwości, które to kwestie filozofia rozważa w perspektywie analiz fundamentalnych – metafizycznych, epistemologicznych i antropologicznych. Właśnie tym różni się od politologii czy socjologii, w których założenia te nie stanowią bezpośredniego przedmiotu refleksji, chociaż są w nich *implicite* obecne. Prof. Jan Hartman pisze:

((Jan Hartman

Polityka. Władza i nadzieja

W gruncie rzeczy, politologia bada bowiem w szczegółach to, co w filozofii politycznej jest zaledwie abstrakcyjnie zarysowane.

Wszystko jednak w naukach politycznych ostatecznie powraca do spraw zasadniczych, a więc filozoficznych .

Źródło: Jan Hartman, *Polityka. Władza i nadzieja*, Warszawa 2017, s. 11.

Poza tym myśl filozoficzna ma najczęściej charakter normatywny, czyli określa, jak powinno wyglądać życie społeczne, buduje normatywne modele społeczeństwa, podczas gdy politologia lub socjologia w większej mierze koncentrują się na analizie empirycznego obrazu społeczeństwa, czyli tego, jak jest.

Obraz filozofii społecznej można przybliżyć, odwołując się do katalogu problemów, które stara się ona analizować i rozstrzygać od początku swojego istnienia. Charakterystyczną jej cechą jest dążenie do odkrycia *natury* bądź *istoty* analizowanego przedmiotu – na przykład społeczeństwa, prawa, sprawiedliwości, władzy, państwa – i wyprowadzenie z tej analizy pożądanego obrazu tego przedmiotu. Rozpatrzmy kilka typowych dla filozofii społecznej problemów.

Problem genezy społeczeństwa

Problem genezy społeczeństwa –
sformułowany już w starożytności, dotyczył
kwestii następującej: Czy powstanie
zorganizowanego, społecznego życia,

któremu towarzyszą takie instytucje jak państwo i [prawo stanowione](#), jest uwarunkowane naturą człowieka i jej ewolucją, czy też jest wynikiem swobodnej decyzji jednostek, które zrzeszają się w celu uczynienia życia lepszym? W pierwszym przypadku życie społeczne wynika z natury człowieka, co najkrócej wyraził Arystoteles w słynnej formule *Człowiek jest istotą społeczną*. W drugim przypadku zakłada się, że w naturze człowieka nie leży konieczność życia w społeczeństwie, natomiast człowiek może powołać je do istnienia na drodze umowy z innymi. W dziele klasyka koncepcji umowy społecznej, Johna Locke'a czytamy:

Źródło: domena publiczna.

((John Locke

Dwa traktaty o rządzie

Jedyny sposób w jaki można oddać swą naturalną wolność i nałożyć okowy społeczeństwa obywatelskiego, jest ugoda z innymi dotycząca połączenia się i zjednoczenia z nimi w społeczności.

Źródło: John Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, tłum. Z. Rau, Warszawa 1992, s. 168.

Koncepcja ewolucji natury ludzkiej dominowała w starożytności i średniowieczu, koncepcja umowy społecznej dojrzała w czasach nowożytnych. Współcześnie opozycja między nimi jest nadal widoczna przez wpływy obu koncepcji na różne teorie filozoficzne XX wieku.

Kolektywizm i indywidualizm

Jako drugi przytoczmy problem natury społeczeństwa i zbudowaną wokół niego opozycję między kolektywizmem i indywidualizmem. Pytamy w nim o to, czy istotniejsza jest wspólnota (całość społeczności lub jej kolektywne części – grupy społeczne), czy też indywidua (jednostki), oraz dalej – czyje dobro lub czyj interes powinny dominować: grupy czy jednostki. Wspólnotowy aspekt życia jest podkreślany np. w [konserwatywnych](#) i socjalistycznych koncepcjach społeczeństwa, komunizmie markсовskim, współczesnym [komunitaryzmie](#), a także w anarchizmie. W zwyrodniałych formach był obecny w utopijnych wizjach maoizmu. Indywidualizm natomiast charakterystyczny jest dla [ustrojów liberalnych](#), w których za „substancję” społeczności uważa się jednostkę

wyposażoną w niezbywalne prawa i w których sensem istnienia wspólnoty jest sprawniejsza i niekonfliktowa realizacja praw jednostkowych. Tak indywidualizm, jak i kolektywizm są budowane na odpowiednich założeniach antropologicznych. Indywidualizm sięga chętnie do założeń mówiących o naturalnej wolności i równości jednostek, konserwatyzm zaś opiera się na pesymistycznym założeniu, że człowiek jest z natury zły i właśnie nadrzędny wspólnotowy ład jest czynnikiem mogącym okiełznać jego egoizm i brutalność. Z kolei wspólnotowość socjalizmu jest budowana na optymistycznym rozumieniu natury człowieka, który swoje najlepsze potencje może ujawnić właśnie w sytuacji dominowania wartości wspólnotowych.

Źródło: domena publiczna.

Różnice między indywidualizmem a kolektywizmem manifestują się w wielu kwestiach – m.in. w rozumieniu sprawiedliwości społecznej, roli prywatnej własności, roli państwa itp. Sięgają także społecznych praktyk – w historii znajdujemy np. eksperymenty społeczne budowane na założeniach kolektywizmu – od [falansterów](#) Fouriera i komun anarchistycznych do XX-wiecznych izraelskich kibuców.

Istota prawa

Trzecie ważne na gruncie filozofii społecznej zagadnienie jest związane z istotą prawa. Chodzi mianowicie o to, czy źródłem prawa stanowionego w państwie jest wyłącznie wola prawodawcy, czy też ustawodawca jest zobowiązany wobec czegoś zewnętrznego względem procesu stanowienia prawa, mianowicie prawa natury. Pierwsze stanowisko nazywane jest w filozofii prawa pozytywizmem prawniczym, drugie koncepcją prawnonaturalną ([iusnaturalizmem](#)). Pierwsze dojrzało dopiero w XIX wieku, chociaż

śladów pozytywizmu prawniczego można szukać także wcześniej, drugie zaś ma historię sięgającą starożytności. Prawo naturalne było i jest interpretowane różnie – jako pochodna prawa boskiego, jako pochodna porządku przyrody, jako wcielenie człowieczej rozumności bądź zdrowego rozsądku. Niezależnie jednak od szczegółowych interpretacji zwolennicy prawa natury twierdzą, że jest ono uniwersalne, poprzedza prawo stanowione oraz nadaje mu cele i sens. Jako takie powinno oczywiście być uznane za wzorzec dla prawa stanowionego. Zwłaszcza płynąca z treści prawa natury moralna ocena istniejącego prawa może być powodem domagania się jego uchylecia.

Sprzeczne z powyższymi są tezy pozytywizmu prawniczego. Z podstawowego założenia doktryny pozytywizmu, która mówi, że jedynym źródłem prawa jest wola prawodawcy, wynika, że nie istnieje prawo poza legalną normą prawną (ustawą), a obowiązywalność normy jest oparta na autorytecie państwa i ograniczona w miejscu i czasie. Moralność i prawo są dwoma odrębnymi systemami normatywnymi i dlatego moralna ocena, niezależnie od jej źródeł, nie ma koniecznego znaczenia dla treści norm prawnych.

Źródło: domena publiczna.

Każda z obu doktryn może w pewnych warunkach powodować niełatwe do zaakceptowania konsekwencje. Trudność wyjaśniania praw natury oraz ich wieloznaczność niosą za sobą ryzyko poddania systemu prawa stanowionego arbitralnym i partykularnym wyrokom moralnym. Z kolei konsekwentne wyjęcie systemu prawa spod oceny moralnej może prowadzić do istnienia prawa stanowionego w sposób oczywisty i ekstremalny krzywdzącego. Obie możliwości sprzyjają wnikaniu się filozofii w politykę i obie mogą skutkować wykorzystywaniem filozoficznych tez i argumentów w celach pozapoznawczych, np. do tworzenia różnych [ideologii](#). Tak się zdarzało w Europie w pierwszej połowie XX wieku i nie jest zapewne przypadkiem, że w drugiej jego połowie pojawiły się próby zbudowania teorii kompromisowych, zmierzających do pogodzenia koncepcji prawnonaturalnej oraz prawniczego pozytywizmu.

Słownik

falanster

(od gr. *phalanks* – falanga) w koncepcji socjalisty utopijnego Charlesa Fouriera – osiedle dobrowolnych spółdzielczych zrzeszeń wytwórczych, zamieszkiwane przez falangę (ok. 1600 osób); z falansterów miało się składać idealne, pozbawione wszelkiego przymusu społeczeństwo

ideologia

(gr. *idea* – wyobrażenie + *logos* – wiedza) uporządkowana całość poglądów i ocen tłumaczących teraźniejszość oraz przyszłość świata społecznego w perspektywie interesów jakiejś grupy społecznej, a więc podporządkowująca wiedzę celom leżącym poza poznaniem teoretycznym

implicite

(łac.) w sposób domniemany, niejawnie

iusnaturalizm

(od łac. *ius naturale*) prawo naturalne

liberalizm

(łac. *liberalis* – wolnościowy, od łac. *liber* – wolny) koncepcja teoretyczna (a także światopogląd) oparta na indywidualistycznej koncepcji człowieka i społeczeństwa; zgodnie z nią wolność działania jednostek ma wartość nadrzędną nad rygorami zbiorowości i jest źródłem postępu we wszystkich sferach życia zbiorowego

komunitaryzm

(od łac. *communico* – czynię wspólnym) nurt we współczesnej filozofii politycznej i społecznej oraz filozofii etyki zrodzony z krytyki założeń liberalizmu. W odróżnieniu od liberalizmu, komunitaryzm kładzie nacisk nie tyle na niezależność i prawa jednostki, ile na jej związki i obowiązki społeczne, a także wspólne wartości, które są niezbędne do przetrwania społeczeństwa

konserwatyzm

(łac. *conservare* – zachowywać) doktryna, która ceni porządek (społeczny, artystyczny, aksjologiczny itp.); w wymiarze społecznym zmierza do ochrony oraz umacniania tradycyjnych wartości (takich jak religia, naród); akceptuje porządek hierarchiczny i autorytety

prawo stanowione (prawo pozytywne)

prawo tworzone przez człowieka, najczęściej przez odpowiednie władze państwowe

Gra edukacyjna

Polecenie 1

Rozwiąż interaktywny quiz i sprawdź swoją wiedzę na temat filozofii społecznej. Na odpowiedź na wszystkie pytania masz 5 minut. Jeżeli zdarzyło ci się popełnić błąd, po zakończonym teście sprawdź, które odpowiedzi są nieprawidłowe, i spróbuj jeszcze raz.

Test

**Sprawdź swoją
wiedzę na temat
filozofii społecznej,
biorąc udział
w grze.**

Poziom
trudności:

łatwy

Limit czasu:

5 min

Twój ostatni
wynik:

-

Uruchom

Polecenie 2

Ułóż pytanie quizowe dotyczące filozofii społecznej i daj je do rozwiązania innym uczniom.

Question: ...

a. ...

b. ...

c. ...

d. ...

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Przypisz każde zdanie do jednej z wymienionych teorii społeczno-filozoficznych: umowy społecznej, konserwatyzmu, kolektywizmu, pozytywizmu prawniczego.

We wspólnocie powinien istnieć ład nadrzędny, który poskromi egoizm jednostek.

umowa społeczna

Społeczeństwo powstaje dzięki porozumieniu wolnych jednostek.

konserwatyzm

Dobro ogółu jest we wspólnocie ważniejsze niż dobro jednostki.

pozytywizm prawniczy

Nie powinien mieć miejsca wpływ przekonań moralnych na ocenę obowiązującego prawa.

kolektywizm

Ćwiczenie 2

Przypisz każde zdanie do jednej z wymienionych teorii społeczno-filozoficznych: ewolucji natury ludzkiej, indywidualizmu, koncepcji prawnonaturalnej.

Podstawą społecznego ładu powinny być rozwiązania liberalne podkreślające prymat niezbywalnych praw jednostki.

indywidualizm

W procesie stanowienia praw ostatecznym wzorem i źródłem są zasady ugruntowane w uniwersalnej rozumności człowieka.

koncepcja prawnonaturalna

Bez społeczności nie jest możliwe osiągnięcie przez człowieka gatunkowej dojrzałości.

koncepcja ewolucji natury ludzkiej

Ćwiczenie 3

1.																			
2.																			
3.																			
4.																			
5.																			

1. Nauka o polityce.
2. Jedna z koncepcji podkreślających wspólnotowy aspekt życia.
3. Stanowisko, zgodnie z którym sensem istnienia wspólnoty jest lepsza realizacja praw jednostki.
4. Droga powoływania społeczeństwa wg J. Locke'a.
5. Stanowisko dające prymat interesom wspólnym nad indywidualnymi.

Ćwiczenie 4

Uzupełnij zdania.

1. Wspólnotowość socjalizmu budowana jest na rozumieniu natury człowieka.
2. W ramach problemu natury społeczeństwa stanowisku indywidualistycznemu przeciwstawione jest stanowisko .
3. Zwolennicy koncepcji uważają, że źródłem prawa jest wyłącznie wola prawodawcy.
4. Koncepcja kolektywizmu zakłada dominację interesu nad .

Ćwiczenie 5

Uzupełnij tekst, używając dwóch pojęć: *natura* i *wspólnota* w odpowiedniej formie gramatycznej.

Arystoteles

Polityka

Okazuje się tedy, że państwo jest tworem i że jest pierwiej od jednostki, bo jeśli każdy z osobna nie jest samowystarczalny, to znajdzie się w tym samym stosunku [do państwa], co i inne części do jakiejś całości. Kto zaś nie potrafi żyć we albo jej wcale nie potrzebuje, będąc samowystarczalnym, bynajmniej nie jest członem państwa, a zatem jest albo zwierzęciem, albo bogiem. Wszystkim ludziom właściwy jest z pęd do życia we , a ten, kto ją pierwszy zestroił, jest twórcą największych dóbr.

Zapoznaj się z poniższym tekstem i spróbuj odpowiedzieć na pytanie: Przykładem jakiego rozumienia prawa była ideologia narodowego socjalizmu?

((Klaudyna Białas-Zielińska

Koncepcje pozytywizmu prawniczego i iusnaturalizmu w ujęciu Gustava Radbrucha

Były dwie zasady, którymi narodowy socjalizm mamił swych zwolenników, a wśród nich prawników i żołnierzy. Brzmiały one: „rozkaz jest rozkazem” oraz „ustawa jest ustawą”. Zasada druga nie miała tak naprawdę żadnych ograniczeń.

Źródło: Klaudyna Białas-Zielińska, *Koncepcje pozytywizmu prawniczego i iusnaturalizmu w ujęciu Gustava Radbrucha*, [w:] tegoż, *Pozytywizm prawniczy i szkoła prawa natury*, red. P. Kaczmarek, Ł. Machaj, Wrocław 2010, s. 70.

Przeczytaj poniższy tekst i wyjaśnij zawarte w nim stanowisko G. Radbrucha, odwołując się koncepcji pozytywizmu prawniczego oraz koncepcji prawnonaturalnej.

((Klaudyna Białas-Zielińska

Koncepcje pozytywizmu prawniczego i iusnaturalizmu w ujęciu Gustava Radbrucha

Gustav Radbruch w swoim artykule „Ustawa i prawo” napisał:
„Pozytywizm uczynił nas o tyle bezbronniymi wobec bezprawia, o ile przykładał wagę tylko do formy ustawy. Musieliśmy zrozumieć, że istnieje bezprawie w formie ustawy – „Ustawowe bezprawie” (gestetzliches Unrecht) – i że jedynie miarą prawa ponadustawowego możemy określać, czym jest prawo, bez względu na to, czy to prawo ponad wszelkimi ustawami nazwiemy prawem natury, prawem boskim czy prawem rozumu (...) Istnieją zasady prawne, które są silniejsze od wszystkich przepisów prawnych. Ustawa, która przeczy tym zasadom, pozbawiona jest mocy obowiązującej”.

Źródło: Klaudyna Białas-Zielińska, *Koncepcje pozytywizmu prawniczego i iusnaturalizmu w ujęciu Gustava Radbrucha*, [w:] tegoż, *Pozytywizm prawniczy i szkoła prawa natury*, red. P. Kaczmarek, Ł. Machaj, Wrocław 2010, s. 70–71.

Zapoznaj się z poniższym tekstem i spróbuj odpowiedzieć na pytanie: Dlaczego filozofia polityki jest niebezpieczna? Wskaż przykład takiego niebezpieczeństwa.

((B. Skarga

Polityka i filozofia – kilka pytań w ramach wprowadzenia

Cóż to znaczy: filozofia polityki? Co może łączyć tę naukę o państwie, jak to pisał Arystoteles, a więc o organizacji władzy społecznej z filozofią (...) To określenie – filozofia polityki – miałoby zatem wskazywać, jak mi się wydaje, na dwa dążenia: po pierwsze na dążenie do podniesienia rozważań na wyższy stopień ogólności i tym samym szerszego ich upojęciowieniu w myśl starej heglowskiej zasady, iż to pojęcie jest rdzeniem filozofowania. Po drugie, na dążenie do skoncentrowania problematyki (...) na takiej oto kwestii: co jest istotą politycznego działania jako takiego i gdzie są jego źródła? Filozofia polityki ma zadawać pytania o źródło polityczności samej i jej sens w ludzkim byciu. Pytania zaś o źródło i o istotę, to pytania filozoficzne (...). Czy takie filozoficzne pytania pomagają kształtować konkretne działanie polityczne? Można w to wątpić. Można natomiast przypuszczać, że nieraz służą narodzinom takiej lub innej ideologii. Więcej, być może z konieczności, samym tokiem rozumowania do jakiejś ideologii prowadzą, inne poddając krytyce. Niebezpieczna jest filozofia.

Źródło: B. Skarga, *Polityka i filozofia – kilka pytań w ramach wprowadzenia*, [w:] tegoż, *Filozof w polis*, red. M. Kowalska, Białystok 2004, s. 15–16.

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Filozofia społeczna

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

10. Wybrane spory z zakresu filozofii polityki. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

- 1) o naturę społeczeństwa (indywidualizm – kolektywizm);
- 2) o genezę państwa (koncepcja umowy społecznej – koncepcja samorzutnej ewolucji);
- 3) o naczelne wartości życia społecznego (liberalizm kulturowy – konserwatyzm);
- 4) o podstawy prawa stanowionego (pozytywizm prawniczy – teoria prawa naturalnego).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Zapoznasz się z charakterystyką filozofii społecznej jako dyscypliny filozoficznej.
- Poznasz i ocenisz wybrane koncepcje dotyczące istotnych kwestii filozofii społecznej.
- Dokonasz analizy wybranych pytań z zakresu filozofii społecznej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- charakteryzuje przedmiot filozofii społecznej jako dyscypliny filozoficznej;
- wymienia perspektywy badań w ramach filozofii społecznej;
- wskazuje na problem genezy społeczeństwa jako na jeden z obszarów, którymi zajmuje się filozofia społeczna;

- ocenia wybrane koncepcje dotyczące kwestii podejmowanych przez filozofię społeczną;
- posługuje się terminologią związaną z pojęciami właściwymi dla filozofii społecznej;
- analizuje pytania z zakresu filozofii społecznej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Filozofia społeczna”. Prosi uczestników zajęć o rozwiązanie ćwiczenia nr 3 z sekcji „Sprawdź się” na podstawie treści w zakładce „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Prowadzący zajęcia loguje się na platformie, wyświetla temat lekcji oraz cele. Wspólnie z uczestnikami zajęć ustala kryteria sukcesu.
2. **Rozmowa wprowadzająca.** Nauczyciel, za pomocą dostępnego w panelu użytkownika raportu, sprawdza, którzy uczniowie zapoznali się z udostępnionym przed lekcją e-materiałem i wykonali zadane ćwiczenie. Weryfikacja odpowiedzi uczestników zajęć. Następnie nauczyciel zadaje uczniom pytania o przedmiot filozofii społecznej, jej relację z innymi dziedzinami, jak politologia czy socjologia, a także o właściwe jej perspektywy badawcze (epistemologiczna, metafizyczna, antropologiczna etc.).

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Jeżeli przygotowanie uczniów do lekcji jest niewystarczające, nauczyciel prosi o indywidualne zapoznanie się z treścią w sekcji „Przeczytaj”. Każdy uczestnik zajęć podczas cichego czytania wynotowuje najważniejsze kwestie poruszone w tekście. Następnie wybrani uczniowie odczytują na głos swoje notatki. Nauczyciel inicjuje rozmowę kierowaną porządkującą ten etap pracy.
2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel, dzięki funkcjonalności platformy, organizuje rozgrywkę quizową z wykorzystaniem gry w e-materiale. Uczniowie mogą rozwiązywać zadania indywidualnie, w parach lub w grupach. Ważne jest, by wcześniej demokratycznie ustalić zasady oceniania pracy uczniów z multimedium.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie pracują w parach, rozwiązując ćwiczenia zamknięte z zestawu ćwiczeń w e-materiale: 1, 2, 4 i 5. Po wyznaczonym czasie następuje weryfikacja odpowiedzi uczniów. Nauczyciel udziela uczestnikom zajęć wskazówek i ocenia ich pracę.
4. Nauczyciel wybiera osobę, która odczytuje na forum treść ostatniego ćwiczenia nr 6. Uczeń, prowadząc na forum analizę problemu, podaje swoją propozycję rozwiązania. Nauczyciel zachęca do dyskusji pozostałych uczniów, jeśli jest to konieczne, naprowadza na prawidłowe rozwiązanie.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wspólnie z uczniami poddaje refleksji proces dydaktyczny: czego się uczniowie nauczyli, czy osiągnęli założone cele?
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 7 i 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- Kaczocha Włodzimierz, *Filozofia społeczna. Wybrane zagadnienia filozoficzno-teoretyczne oraz empiryczne*, Warszawa 2014.
- *Wybrane problemy i wyzwania społeczne. Filozofia – Psychologia – Socjologia – Demografia – Ekonomia społeczna*, pod red. Jakuba Bartoszewskiego, Konin 2015.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Gra edukacyjna” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.